

Sauen, gjetaren og hunden

Innsamling av bilde til Jærmuseets dokumentasjonsprosjekt

MADLI HJERMANN OG MÅLFRID GRIMSTVEDT

Husdyrhald med sau har gjennomgått store endringar det siste hundreåret, endringar som Jærmuseet er med på å dokumentera. Måten me gjer det på endrar seg med tida. På 1990-talet reiste me rundt med lydbandopptakar og analogt fotoapparat og samla historiar om livet i drifteheiane. I tida 2015-2018 engasjerte me filmfotograf og kunstnar som saman med museet fulgte sauebøndene både i heia og heime. I tillegg engasjerte me fotoarkivar Madli Hjermann for å samla inn digitale foto som sauefolk tar sjølve, både frå Facebook og mobiltelefon. Dette er på mange måtar eit nybrottsarbeid. I denne artikkelen skriv Madli om innsamlinga og resultatet av dette. Målfrid Grimstvedt var med både på saueprosjektet på 1990-talet og innsamlinga av digitale foto. Ho skriv den historiske delen av artikkelen.

MED SAUEN TIL HEIS

Går du på tur i fjellet om sommaren – frå jonsok til ut august – finn du sau på beite både i Sirdal og Setesdalen. Etterkvart som snøen forsvinn og graset spirer følgjer sauene etter – like opp til snaufjellet. Andre held seg i ro lenger nede i liane. Spør du bøndene kvar sauene beiter, så snakkar dei om Holmavassheia, Brokkeheia i nord, Knabeheia, Kviheia eller Øyestølheia i sør. Det er meir enn 30 ulike beiteheier i desse drifteheiane. Her er det langt fleire sauer enn dei saueeigarane i Agderfylka har på beite. Dei sauene du treffer på i drifteheiene kjem mest sannsynleg frå Jæren og Dalane i Sør-Rogaland. I meir enn 150 år har jærbu og dalbu nytta heiebeite og fjellbeite i Sirdal og Setesdalen. Dei siste 50 åra har det kvart år vore mellom 40 000 og 75 000 sau og lam på sommarbeite i fjellet. Mange bønder deler flokkane sine – sender nokre til fjells og har resten på heimebeite om sommaren. Andre har nå nok beite til alle sauene på garden om sommaren.

Kvifor begynte bøndene på Jæren og i Dalane å senda sauene sine til heis? Fjellbeitet har vore nytta til både storfe og småfe i mange hundreår. Her er det godt beite i nokre korte sommarmånader. Bøndene som levde nærast desse beiteområda kunne ikkje nytta alt. Dei dreiv stølsdrift i fjellet, men kunne ikkje skaffa vinterfôr til så mange dyr som dei hadde sommarbeite til. Mens jærsauene kunne beita ute 271 dagar i året, så var beitetida i fjell- og dalbygdene i Agderfylka berre 171 dagar, ifølgje Jordbrukstellinga i 1949. Det er ein skilnad på heile 100 dagar eller meir enn tre månader. Tilhøva var truleg omlag dei same tidlegare.

Bøndene på Jæren tok i bruk fjellbeite her på 1830-40-talet. Dyra kunne gå ute det meste av året. Men dei kunne ikkje halda fleire dyr enn dei hadde sommarbeite til. Ved å leiga beite i andre område, kunne bøndene halda fleire sauer; som i tillegg la meir på seg og fekk større lam. Dessutan viste det seg at sauene blei friskare av å gå på heiebeite enn heime på gardane.

På 1800-talet, og langt utover 1900-talet, måtte både sauene med lam og bøndene gå på eigne bein heimanfrå til sommarbeite. Det kunne ta frå 2-3 til 10-12 dagar og netter. Sauer på vandring treng mat. Dei åt graset etter vegen. Då måtte grunneigarane langs vegen få erstatning. Det skapte konflikhtar. Grunneigarane langs driftevegane kravde erstatning og i 1912 kom det offentleg lov om driftevegar. Då blei Sør- og Nordre drifteveg etablert for å driva sauene til fjells frå Dalane og Jæren til Sirdal. På same tid organiserte sauebøndene seg i Jæren Smalalag. Dei la tilrette arbeidet med drifteheiane.

Det tok tid å utvikla systemet med drifteheier. Det er eit avgrensa heieområde der ein heiasjef tar ansvar for sauene til fleire bønder. Han avtalar beiterett og pris med grunneigarane, og organiserer flyttinga av sauer frå Jæren til heia. Gjennom sommaren fører han tilsyn med sauene, og sørger for at dei kjem heim til eigarane på hausten. Når hovuddelen av sauene er vel heime, så manglar det alltid ein del sauer. Då er heiasjefen på farten igjen, på ettersanking. Det føregår lenge utover hausten.

Denne driftsforma med sau er unik i Noreg. Vi må til Sør-Europa for å finna liknande former for husdyrhald. På 1990-talet bad Jæren Smalalag Jærmuseet om å

Dagens heiasjef Hanne Elise Lindal har med seg far sin, Paul Undheim, når ho driv sauene inn på beite i Store Kvihei i 2016. I mange år, m.a. på 1990-talet, var Paul heiasjefen i denne heia. Foto: John Olaf Grimstvedt, *Jærmuseet.

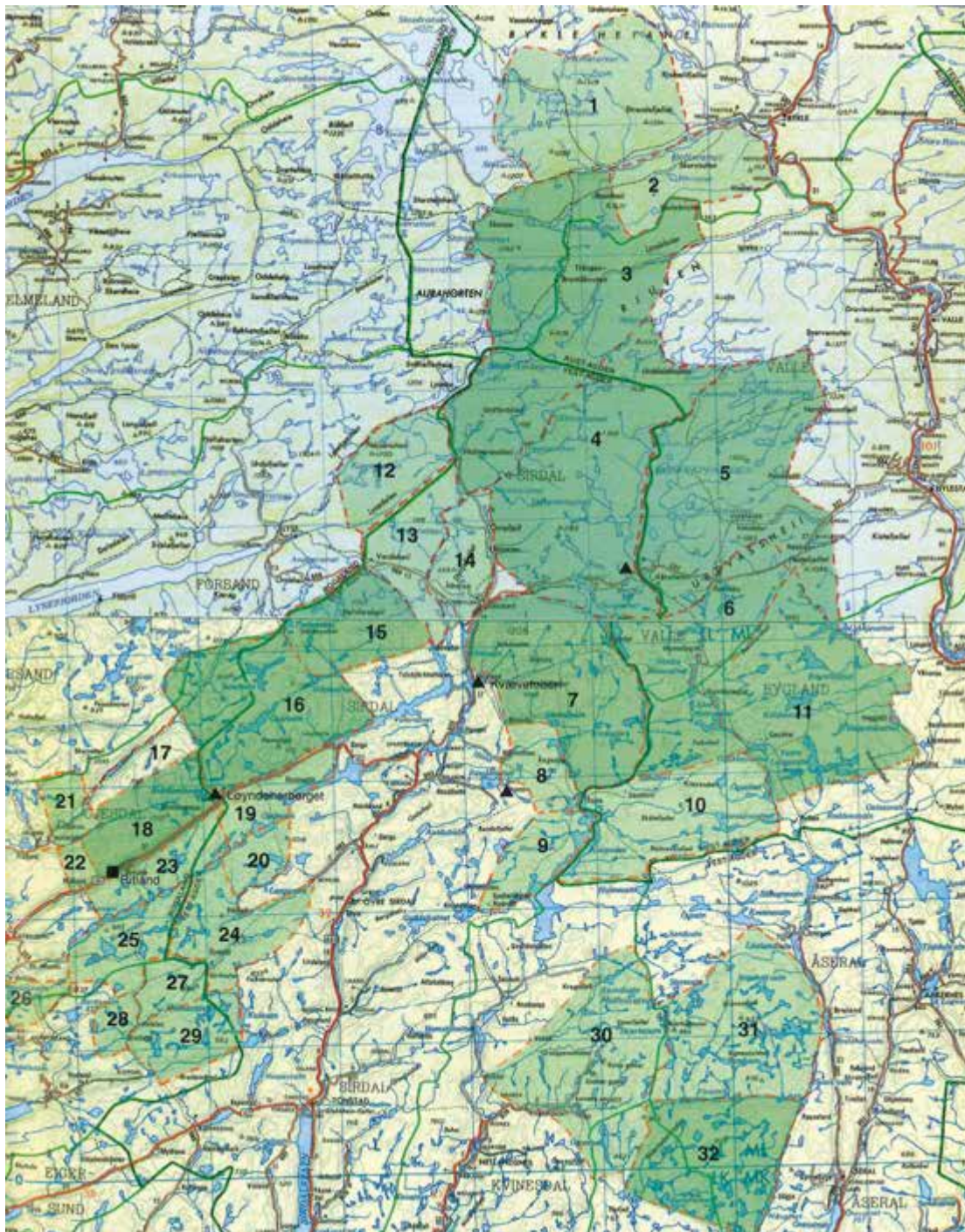
vera med å ta vare på historiene knytt til heieføringa. Det førte til eit større dokumentasjonsarbeid. Museet intervjuar sauebønder og heiasjefar. Vi samla inn opplysningar på spørjelister, og vi dreiv samtidsdokumentasjon gjennom året 1994. Då fekk vi også tre sauebønder til å skriva dagbok, og to av dei fotograferte i tillegg livet sitt med sauene. Dette var i den analoge fotografi-tida, så dei fotograferte med fargedias. Museet ønska også å vera med på fotograferinga. Vi fotograferte difor sjølve det som føregjekk på den eine sauegarden, både heime og i heia. I tillegg samla vi inn private, historiske og nåtidige fotografi frå ei lang rad sauebønder. Prosjektet resulterte i boka *Med sauene til heis* i 1996, og det vart samla inn eit stort arkivmateriale i museet.

Det som på 1990-talet var samtidsdokumentasjon er i dag historie. Etter 20 år er heieføring av sau fortsatt

ein del av sauenæringa i denne delen av landet. I dag er bruken av utmarksbeite og sauehald også viktig i miljøperspektiv. Då kan ein stilla spørsmål om kvifor og korleis det har vore mogeleg å halda oppe denne tradisjonelle driftsforma? Kva er likt og kva har endra seg?

Jærmuseet søkte samarbeid med Jæren Smalalag og andre innan sauenæringa. Vi engasjerte kunstnar og fotograf Ann Helen Robberstad som saman med museet sin historikar Anne Jorun Frøyen stilte desse

Kart over drifteheiane i Agder og Rogaland i 1994. Drifteheiane har ulik organisering. BL=Beitelag, JS=Jæren Smalelag, Hsj=heiasjef. BL-JS betyr ei beitelagshei som er med i Jæren Smalelag.

- 1 Brattelibeitet, BL- JS
- 2 Hisdal beitelag, BL
- 3 Holmavasseheia med Ljosådaten, Hsj-JS
- 4 Suleskardheia med Hestabeite, Hsj-JS
- 5 Brokkeheiane, Hsj-JS
- 6 Rysstadheia, Hsj-JS
- 7 Fidjelandsheia, Hsj-JS
- 8 Svanes Beitelag, BL-JS
- 9 Store Lilandsheia, BL
- 10 Austre Kvihei, BL-JS
- 11 Langedsheia, Hsj-JS
- 12 Grauthellerbeitet, BL-JS
- 13 Grytdalsheia, BL-JS
- 14 Dyngjaneheia, BL-JS
- 15 Sinnesheia, Hsj-JS
- 16 Hunnedalsheia, Hsj-JS
- 17 Fidjastølen, BL-JS
- 18 Bråddland og Nordre Øvstaboheia, Hsj-JS
- 19 Tveitaheia, BL-JS
- 20 Søre Skreåheia, BL-JS
- 21 Eikeskog/Måen sambeite, BL
- 22 Rittlandsheia, BL-JS
- 23 Søre Øvstaboheia, BL
- 24 Øvestølsheia, BL
- 25 Jensaheia, BL
- 26 Maudalsheia, BL
- 27 Kvittahøia, BL
- 28 Brattebøheia, BL
- 29 Bjordalsheia, BL
- 30 Knabeheia, BL
- 31 Bredlandsheia (Brå beitelag), BL
- 32 Åseratheia, Hsj

Kartgrunnlag:
Fylkesmannen i Rogaland, Landbruksavd., 1994 og Statens Vegvesen, Vegdirektoratet, 1996.
Teikning: Jærmuseet

Månestråle, ein av Myklebust sine sauer under ein tilsynsrunde i heia. Frå albumet «Livet i heie 2016».

Foto: Inghild Sundstø Myklebust/Sigmund Skjæveland, * Jærmuseet.

spørsmål, og i tillegg sette dei fokus på samspelet mellom sauen, gjetaren og hunden. For å finna svar har dei gjennom åra 2015 til 2018 traska saman med heiasjefar og sauebønder innover i heiane. Dei har vore med gjennom heile saueåret – frå lysing, lemning, merking, heieføring, gjeting, sanking, skiljing, osv. Mykje er likt, men andre ting har endra seg. Til dels har kvinnene fått ei meir sentral eller likestilt rolle med mennene i næringa. Og vegen mellom heime-

garden og heia blir stadig kortare, på grunn av betre vegar og fleire vegar. Eit anna trekk er at dei har møtt mange av dei same engasjerte heiafolka i dag som på 1990-talet. Heiene held både på folk og fe.

Museet ønska også å få med perspektivet frå ak-tørane, sauebøndene, i dag. Så vi fekk med oss fotoarkivar Madli Hjermand i dokumentasjonsarbeidet. Ho samarbeidde med etnolog Målfrid Grimstvedt om å samla foto frå folk i sauenæringa.

I det følgjande vert dokumentasjonsprosjektet, med innsamling av bilde frå aktørane, omhandla. Først vil vi sjå på kvifor og korleis bilde vert samla inn. Deretter vil vi undersøke korleis bilde vi har samla inn samanfall med fotograferingsvaner i dag. Vi samanliknar dagens innsamling med den som blei gjort i 1994. Til slutt ser vi på Jærmuseet sitt prosjekt i lys av behovet for samtidsdokumentasjon i dagens digitale samfunn, samt på korleis bilde vert brukt og lagra i Jærmuseet.

JÆRMUSEET SI INNSAMLING AV FOTO

I tråd med tidlegare innsamling av informasjon frå aktørar i sauehald på Jæren og i Dalane, ønska Jærmuseet å samla bilde frå den same typen aktørar som for 20 år sidan. Sauebonden Asbjørn Haga frå Sandnes og Langeidsheia og heiasjefen Sigmund Skjæveland med sambuaren Inghild Sundstø Myklebust frå Bjerkreim og Øyestøl beitelag sa ja til å bli med på prosjektet. Haga og Skjæveland har lang erfaring frå sine yrke og var kjende for museet frå før.

Ved å samla inn bilde dei hadde tatt fekk museet mulegheit til å ta vare på deira eigne fortellingar, slik dei sjølv ville fortelja dei. Dette håpa vi ville gi ei betre forståing for korleis det var å vera sauebonde og heiasjef i dag, framfor om museet skulle dokumentera drifta utanfrå.

Formålet med innsamlinga av bilde frå Haga og Skjæveland/Myklebust har vore å få ein god dokumentasjon av korleis det er å driva med sau og av bruk av heiene i dag. Desse bilde vil først og fremst bli nytta til intern forskning og dokumentasjon av temaet, som vil kome folk

flest til gode gjennom utstillingar og publikasjonar.

Sigmund Skjæveland var ein av tre som skreiv dagbok og fotograferte for museet i 1994. Med framveksten av sosiale medium har Skjæveland tatt Facebook stadig meir aktivt i bruk. På hans Facebook-side kan ein følgja hans virke som heiasjef gjennom bilde og små tekstar. Inghild Sundstø Myklebust har tatt mange av bilde som er delt på sida. Innlegga er som ei digital dagbok og passar dermed godt som ei vidareføring av det eldre prosjektet.

Sigmund Skjæveland, Inghild Sundstø Myklebust og Asbjørn Haga har to ulike rollar. Skjæveland og Myklebust har i korte periodar budd i heia med ansvar for fleire saueflokkar på sommaren. Haga er sauebonde. I tillegg er han leiar i *Jæren Smalalag*, og han arbeider med sauehald på Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU). Felles for Skjæveland, Myklebust og Haga er ein stor interesse for sauehald og for å bruka heiene som sommarbeite.

INNSAMLING FRÅ FACEBOOK

Bilde som blir delte på sosiale medium må ein sjå i si kontekst.¹ Vi valde å ta vare på heile innlegg knytt til Skjævelands og Myklebusts virke som heiasjefar, både bilde, tekst, *likes* og kommentarar. I alt kopierte vi 416 innlegg og bilde. Dermed har museet også fått ein verdfull dokumentasjon av kommunikasjon på sosiale medium i ein tid der digital teknologi er i ferd med å endra våre sosiale relasjonar.

Dei fleste bilde er publiserte i tre album på Facebook. Vi har kopiert albuma i tillegg til å ha kopiert dei

enkelte bilda i albuma. Dermed har vi tatt vare på den konteksten bilda høyrer heime i. Vi lasta ned innlegga ved å opna bilda i sin fulle storleik med kommentarar og *likes* på sida, for så å kopiera heile innlegget. Bilda er skjermkopiar. Det betyr at sjølv om vi har fått best mogleg oppløysning, er det ikkje mogleg å gjera bilda større utan synleg tap av kvalitet. Vi kunne spurt etter dei originale bildefilene i tillegg til innlegga, men i og med at formålet er å dokumentera tilværet for ein heiasjef og kommunikasjonen med andre om dette, såg vi det som viktigare å ta vare på bilda i sin kontekst enn å få store bildefiler.

Vi har valt å anonymisera personopplysningar som ikkje har relevans for prosjektets formål av omsyn til personvern. Dette kan vera namn og profilbilde. Bilde med avbilda personer har blitt behaldne sidan dei er sentrale for formålet med innsamlinga.

INNSAMLING FRÅ KAMERA OG MOBIL

Asbjørn Haga har tatt bilde frå sin kvardag som sauebonde både med digitalt spegelreflekskamera og mobiltelefon. Her valde vi to ulike innfallsvinklar. I første omgang samla vi inn bilde Haga hadde tatt med kamera igjennom omtrent eitt år. Haga hadde tatt bilde for eigen del, og utan tanke for at dei ein dag skulle bli del av vår felles kulturarv. Vi bad også om å få samle inn bilde frå 2017. Dette året visste Haga at dei bilda han tok ville bli samla inn av museet i etterkant. Formålet med dei ulike innfallsvinklane var, i tillegg til å få ein brei dokumentasjon av ein sauebonde sin kvardag, eit ønskje om å sjå om tanken på at bilda ville bli samla

Facebook-innlegg med Inghild Sundstø Myklebust og Sigmund Skjæveland i heia etter å ha funne dei siste sauene, hausten 2016.
Foto: Inghild Sundstø Myklebust/
Sigmund Skjæveland,
*Jærmuseet.

Asbjørn Haga i heia med hund og gjetarstav, sommaren 2012. Foto: Aina Gjesdal, *Jærmuseet.

inn av museet hadde innverknad på hans motivval.

I alt 165 bilde blei samla inn ved at vi reiste heim til Haga, gjekk gjennom bilda saman, noterte så mykje vi klarte om bilda og overførte kopier til ein berbar harddisk. I første innsamlingsrunde samla vi berre inn bilde tatt med kamera. Året etter, i 2017, hadde Haga

i stor grad nytta mobiltelefonen som kamera. Vi valde derfor å også kopiera mobilbilda.

Både bilda frå Haga og innlegga frå Skjæveland er registrert i museets katalogiseringsdatabase. Her får alle bilde/seriar eit unikt nummer, og vi får registrert det vi veit om bilda. Dette kan vera informasjon om kva

bilda viser, kvar dei er tekne, når, fotograf og materiale. Bilda og all tilhøyrande informasjon vil dermed alltid vera knytt saman.

Før vi ser på resultatane av fotoinnsamlinga, skal vi sjå litt på endringar i fotograferingsvanar med overgangen til digitale kamera og sosiale medium.

FOTOGRAFERING, BRUK OG LAGRING AV BILDE I DAG

Overgangen til digitale kamera og sosiale medium har ført til store endringar i våre fotograferingsvanar. Talet på foto som blir tekne har auka enormt. Det same har talet på fotografar. I dag har ein stor del av befolkninga eit kamera i lomma, i form av ein smarttelefon. Både motivval og talet på bilde av kvart motiv aukar. Elisabeth Boogh og Merja Diaz frå Stockholms Läns Museum og Malmö Museer har studert overgangen til digital fotografering og konsekvensane for musea. Dei meiner skiljet mellom eit digitalt og eit analogt fotografi går ut på korleis ein bruker bildet, kvifor bildet blir tatt og korleis det blir spreidd.²

Sosiale medium er nettstader og appar som legg til rette for å skapa og dele informasjon og å delta i sosiale nettverk.³ Sosiale medium har endra måten vi kommuniserer på og korleis vi brukar fotografi. Tidligere var fotografa si rolle som minne viktigast. Minnefunksjonen er framleis viktig, men deira funksjon som kommunikasjonsmiddel kan ha overgått minnefunksjonen.⁴ Sosiale medium gjer nye moglegheiter for kommunikasjon og informasjon, og nye måtar å kommunisera på.

Facebook er verdas største sosiale plattform, og blant dei største samlingsplassane for personlege

fotografi, med over 350 millionar nye bilde kvar dag.^{5,6} Facebook er i hovudsak eit lukka/privat sosialt medium. Det ein publiserer blir berre sett av eigne vener, men venene kan vere alt frå nære vener, familie og kollegaer til folk man berre så vidt veit kven er, eller som man deler ei interesse eller rolle med. Via Facebook aukar kontakten i eit eksisterande nettverk. Her blir bilde, notat, kjensler, status og informasjon delt med det same, og alle vener har moglegheit til å kommentera på innlegg.⁷ Bilda er ein viktig del av informasjonsflyten på Facebook. Vi kommuniserer meir og meir ved hjelp av bilda, og bilda blir *lest* som berarar av ord og språk – vi har fått ein visuell kommunikasjon.

Det er både fordelar og ulemper med overgangen frå fysiske bilde lagra i bunker eller i fotoalbum til digitale bilde lagra som digitale filer på mobil, datamaskin eller i ei nettsky. Richard Chalfen meiner vi brukar bilda meir når dei er eit tastetrykk unna på mobilen, framfor plassert i ei bokhylle.⁸ Eg trur dette først og fremst gjeld dei nyaste bildane. Dei eldre digitale bildane blir usynlege i kvardagen og blir fort gløymde i ei nettsky eller på ein harddisk. Det er også enklare å mista dei digitale bildane om dei ikkje blir lagra forsvarleg – lagringsmedium og filformat må oppdaterast jamleg. Dei digitale bildane er så sårbare for tap at nokre snakkar om ein *digital mørkealder*.⁹

Asbjørn Haga, Inghild Sundstø Myklebust og Sigmund Skjæveland vaks opp med analoge kamera og papirbilde i album. Det var dermed forventast at dei skulle følgja eldre fotograferingspraksis. Det er tydeleg at dei delvis følgjer ein eldre tradisjon, men også at deira fotograferingsvanar er tilpassa den digitale utviklinga.

Ein flokk med sauer på veg til heis. Sigmund Skjæveland går bak oppover fjellsida. Frå albumet «Livet i heie 2016».
Foto: Inghild Sundstø Myklebust, *Jærmuseet.

HEIASJEFEN I SOSIALE MEDIUM

Sigmund Skjæveland har delt mange fine bilde frå heialivet på Facebook. Gjennom bilda får familie og vener frå sauemiljøet ta del i hans opplevingar. Skjæveland har ein stor venekrins på Facebook, og albuma er gjerne likt av 100-150 vener. Skjæveland virker til

å ønskja å vere ein talsperson for dei som driv med sauehald. Haldninga kan forklara den store venekrinsen, og at så mange vel å følgja innlegga hans.

Delinga av Skjæveland og Myklebust sine opplevingar er eit viktig element i bilda og viser at dei meistrar den nye visuelle og sosiale kompetansen vi ser i sosia-

le medium. Det er mange naturbilde, hovudsakeleg av landskap, men òg nærbilde av enkelte naturelement, som planter, steinformasjonar o.l. gjennom sommar-sesongen. Det er også bilde som viser korleis det er å vera i heia, med fokus på dei fine stundene, frå avslapning i sola, møte med sauer, rydding av stiar og ikkje minst, speiding etter sauer. Ein del av innlegga blir brukte som informasjonskanal direkte til saueigarar, for å fortella noko om deira saueflokkar.

Fenalår og pinnekjøtt heng i gangen heime hos Haga. I bakgrunnen heng gjetarstavar.

*Mobilbilde teke av Asbjørn Haga, november 2017, *Jærmuseet.*

SAUEBONDEN SIN KVAR DAG

Etter det vi veit har ikkje Haga delt sine bilde på sosiale medium. Bilda er tatt for eigen del, for familien og etter kvart for museet. Dei viser kvardagslege situasjonar, men dokumenterer også alle aspekt ved det å driva med sau. Sauene og familiens deltaking i drifta står i fokus. Minnefunksjonen er viktig, men det er også mange augeblikksbilde frå små kvardagslege situasjonar og praktiske løysingar som er viktige for å få eit heilskapleg inntrykk av sauehaldet.

Det ser ut til at Haga sitt fokus på å dokumentera alle deler av det å ha sau auka etter han fekk vite at Jærmuseet ville samla inn bilda hans. Tidlegare hadde vi til dømes berre bilde frå driving og sanking av sauer frå eit foredrag han hadde laga. No fekk vi bilde frå lysing av søyer, vaksinerings, lemming, foringsløysingar, oppsetting av gjerder i heia, driving av sau, tilsyn og deretter samling og ettersanking, samt slakting og ulike matprodukt.

Mobilbildra er både ei erstatning for, og eit tillegg til, bilde som tidlegare blei tatt med spegelreflekskamera. Det er mange bilde frå kvardagslege situasjonar som ein til vanleg ikkje hentar fram eit kamera for, som bilde med praktiske formål, mat, stemningsbilde frå kvardagen, situasjonar på jobb osv. Samstundes er alle bildra frå sanking og ettersanking av sauer tatt med mobiltelefonen, ein situasjon kor det hadde vore naturleg å bruka spegelreflekskamera.

Som nemnd definerte Boogh og Diaz skiljet mellom analoge og digitale foto ut frå korleis bildet blir brukt, kvifor bildet blir tatt og korleis det blir spreidd.¹⁰ Hagas bilde er ikkje meint for deling, og havnar utan-

Sauer og hundar
tar pause under
driving av sauer
opp i Langeidsheia,
sommaren 2017.

Foto: Asbjørn Haga,
*Jærmuseet.

for Boogh og Diaz sin definisjon av digital fotograferingspraksis. Ein del av hans kamerabilde og alle mobilbilda viser likevel fleire type motiv og fleire augblikksbilde enn det som har vore vanleg ved analog fotografering. Kanskje er det meir relevant å snakka om at overgangen frå analog til digital fotografering handlar om ei utviding av fotografen sin horisont? Tallet på fotograferingsverdige motiv har auka i tråd med fleire fotografar, enklare tilgang til kamera, visuell kommunikasjon på sosiale medium og direkte visning, lagring og sletting i eitt.

Naturen er eit viktig motiv for Haga, Skjæveland og Myklebust. Til samanlikning lanserte Stockholm Läns museum i 2013 en konkurranse der byen sine innbyggjarar sende inn bilde av kva som var viktig for dei. Til deira overrasking var det mange naturbilde.¹¹ Natur er ein viktig verdi for mange uavhengig av kor mykje natur dei er omgjevne av. Sauebønder, og spesielt dei som tar sauene til heis, lever i eit samspel med naturen, og kanskje er det då ikkje så rart at den også er framstående i deira motivval.

INNSAMLING AV BILDE FRÅ SAUEHALD MED 20 ÅRS MELLOMROM

Musea har store samlingar med fotonegativ på film og glas, og positivkopiar på papir. Nokre av musea sine fotosamlingar frå bedrifter blir førde vidare frå analoge til digitale foto, men elles er det sparsamt med digitale foto i musea sine kulturhistoriske samlingar. Mykje av årsaka til dette ligg i mangelen på nye innsamlingsstrategiar. Ein stor del av musea sine samlingar har kome til som gåver, i form av ting. Dei digitale bilda er ikkje materielle ting. Dei lagras i beste fall på harddiskar og andre medium, men i mange tilfelle blir dei liggande på mobilen eller i ei nettsky. Det er et behov for at digitale bilde vert samla inn i si samtid, og musea må velje aktive innsamlingsstrategiar for å sikra dagens historie for komande generasjonar. Jærmuseet si innsamling av bilde frå Asbjørn Haga, Sigmund Skjæveland og Inghild Sundstø Myklebust er eit godt døme på aktiv innsamling av digitale bilde knytt til eit viktig tema i regionen si historie.

Jærmuseet samla óg inn bilde og dagboknotat frå sauebønder i 1994. Det kan være spanande å samanlikna bilda tatt i 1994 med analogt kamera, og bilda tatt i 2016-2018 med digitalt kamera. Får vi same type foto i dag som i 1994? La oss ta ei kort samanlikning av materialet. Sigmund Skjæveland samla foto og skreiv dagbok til Jærmuseet i 1994. På første side i dagboka har han skrivre:

Torsdag 7/4-1994

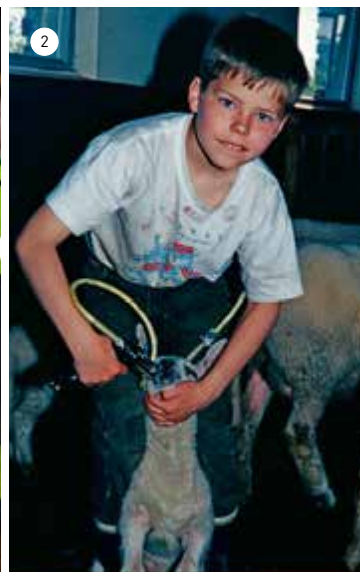
I dag fekk eg vitjing av Målfrid Grimstvedt frå Jærmuseet. Tidlegare har eg lova å vera med på å skriva

dagbok om mitt sauehald i eit år framover. Følgja sauene med tekst og bilde frå lemming til lemming. Ho kom med filmar og bøker, og ho sa korleis ho ønska eg skulle gjera jobben min.

Sauelemminga hadde starta. Ikkje så bra. Noko kasting, og elles nokre daude lam. 21 lam blei fødde i dag, og tilsaman lever 57 lam.

I dagboka har museet sett inn ei hugseliste for foto-grafering og ei påminning om å få med både folk og fe. Her er det ikkje bare livet i heia som er tema, men stell gjennom heile året, inklusivt avlsarbeid og utstillingar. Sigmund Skjæveland var formann i avlsutvalet for sau i Rogaland på denne tid. Han refererer difor arbeidet sitt knytta til denne oppgåva. Museet gav han dias-film. Han leverte i alt 140 foto tatt frå april til oktober, alle med opplysningar til. Dagboka skreiv han fram til 25.2.1995. Her får vi eit breiare bilde av livet med sauene enn Facebook-innlegga frå 2016. Men det er ingen to-vegs kommunikasjon med sauefolket, i alle fall ikkje på direkten. 3. november skriv han i dagboka *Vi hadde årsmøte i Øyestøl beitelag. Eg viste lysbildla frå heia...* Kan hende var dette starten på fotoformidlinga?

Bilda frå Skjæveland i 2016 er berre henta frå livet i heia, inkludert sanking og ettersanking. Bilda frå 1994 har meir til felles med Asbjørn Haga sine foto. Vi får følgja sauene og folka både heime og i heia. Dagboka utfyller bileta. Her kjem det m.a. fram at Skjæveland sender ein del av sauene sine til heis, ein del til sommarbeite ein gard i Egersund og ein tredje flokk er heime. Det er dei same sauene som hamnar på kvar av

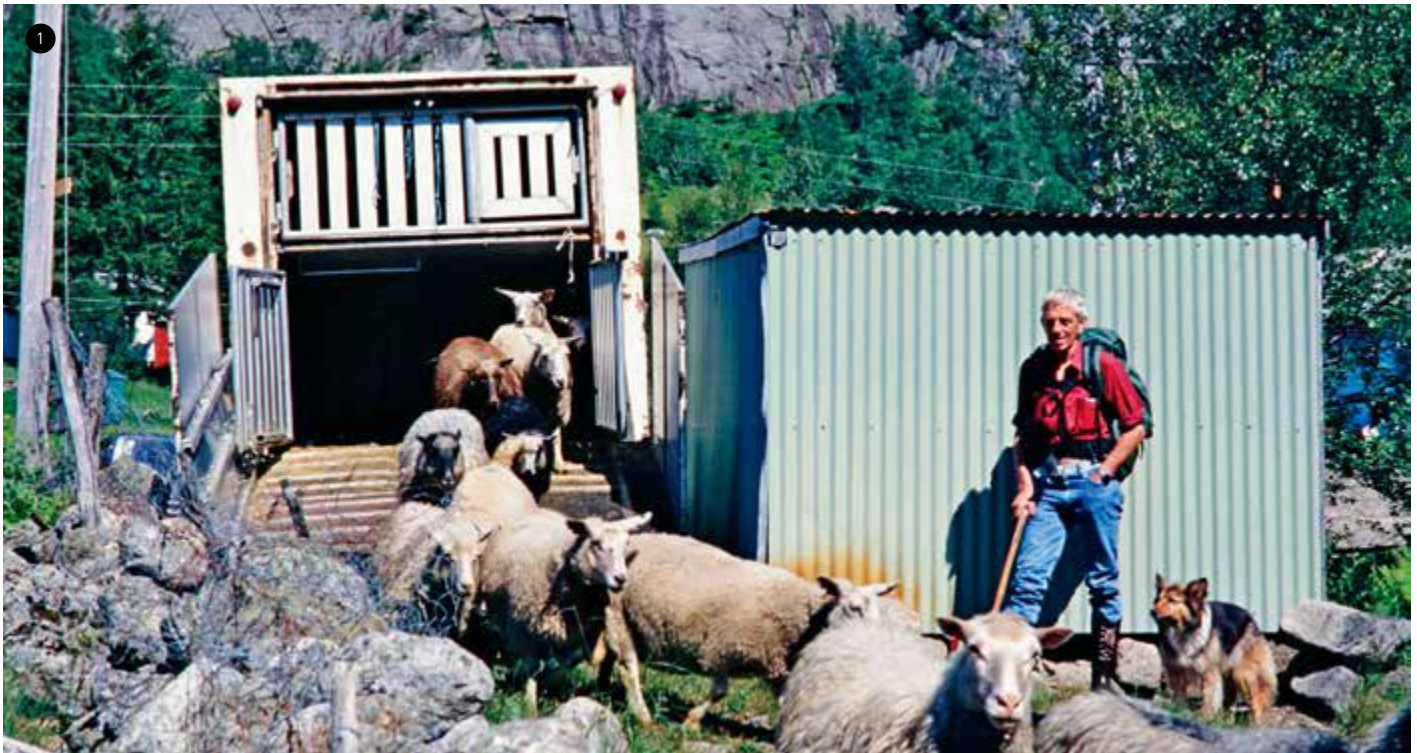

1. 15.01.2018: Lysing av søyer hos Odd Einar og Monika Lundevoll på Austrått. Jon Edvin Johansen sit med utstyr og tel foster.
*Foto: Asbjørn Haga, * Jærmuseet.*
2. 18.5.1994: Kai Inge, sonen til Sigmund, gjer eit lam forebyggjande mot koksidiøse.
*Foto: Sigmund Skjæveland, * Jærmuseet*

desse stadene år etter år. Men oppfører ikkje sauene seg slik dei skal, blir dei nekta tilgang til heia. Haga blei intervjuet om sine fotografi. Difor har vi tilsvarende informasjon som det Skjæveland skreiv i dagboka si.

Asbjørn Haga har ulike oppgåver knytta til sauene, slik også Sigmund Skjæveland hadde i 1994. Det pregar fotografia dei har tatt for oss. Haga er med i januar når det skal sjekkast kor vellukka paringa har vore. Då reiser dei rundt med utstyr for å lysa kvar sau for å finna ut om det er foster, og kor mange det er.

Driving av sauene frå biltransporten og inn til sommarbeite er ei av dei store hendingane kvart år. I Øyestølheia var det omlag 1300 sauer frå 22 eigare i 1994. Skjæveland var oppe fleire turar i juni 1994 for å setta opp gjerde og sjekka beitetilhøva. 25. juni kunne han sleppa opp dei første tre flokkane til heis. Hans egne sauer kom opp 4. juli og 9. juli; 184 i talet. I Asbjørn Haga si fotofortelling frå 2017 var han oppe 9.-11. juni og 17. – 18. juni. Tidspunktet varierer frå år til år ut frå tilhøva på beitet.

1. 9.7.1994: Jan Pettersen ser på når sauene hopper ut av bilen i Skreå. *Foto: Sigmund Skjæveland, *Jærmuseet.*
2. 17. - 18.06.2017: Bilde frå driving av sau frå Sandvigvatnet ved Suleskarvegen til Fjesjevassteane i Langvassheii. Det er rundt 850 sauer i flokken. Dei startar i avslessingsgarden og går langs Rågeloni og over brua som Jæren Smalalag har lagd over Sandvassåna. *Foto: Asbjørn Haga, *Jærmuseet.*
3. 09. - 11.06.2017: Frå jaging av sau til heis. Jagegjengen måtte over bekken som renn frå Grovledalen som renn inn i Lykkjevatnet. Mykje regn dagen før gjorde at dei måtte av med bukser og sko, men sokkar ble holdt på for å ikkje skrape føtene. *Foto: Asbjørn Haga, *Jærmuseet.*

1. 11.9.1994: Samlarane etter endt arbeid i Øyestølheia. Frå høgre er Magnar Bjerkreim, Knut Arild Aamot, Kai Inge Skjæveland, Jan Pettersen, Reidar Hetland, Arnold Helland, Arthur Gåsland, Oddbjørn Ege, Inge Byberg og Odd Arvid Klungland.

*Foto: Sigmund Skjæveland, *Jærmuseet.*

2. 14.09.2017: Ettersamling av sau ved Kråkeåni ved Lykkjevatnet i Langeidsheia. Samlarane Odd Einar Lundervoll, Martin Sivveland, Karl Martin Mattingsdal, Arne Tjørhom og Asbjørn Haga har samla ein liten flokk med sauer ved Kråkeåni.

*Foto: Asbjørn Haga, *Jærmuseet.*

Ettersanking er det når bøndene tar seg fleire turar til fjells for å finna dei sauene som ikkje kom heim i den store samlinga tidleg i september. Det var viktig i 1994 og er det i dag. Sjå foto frå ettersanking med Asbjørn Haga 14.9.2017. I dagboka si frå 1994 skriv Sigmund Skjæveland den 16. september:

I dag var vi på leiting på sørsida (av Øyestølheia). Det første vi fann var to enkle lam. Det eine var mitt. Sidan fann eg den eine tvillingsauen min som eg mangla. Vi hadde ein god dag i dag. Flokken med Bybergsauer som kom seg unna i samlinga, kom sjølv rekkjande opp frå Støle, og når vi hadde vore i lia og fått samla dei saman, hadde vi 29 stk. i ein flokk. Oddbjørn kom til Skreå i dag. Han ligg i hytta der, og leiter ut frå denne.

Denne korte samanlikninga av foto frå den analoge tida i 1994 og den digitale i 2016-2018 viser at vi kan få mange av den same type motiv. Det skuldast til ein stor grad at vi i begge tilfelle har gått aktivt ut og gjort merksam på kva motiv vi ønskjer. Innsamlinga frå Facebook var langt meir passiv enn innsamling med dagbok og foto i 1994 og innsamling i dialog med fotografen i 2016-2018. Samstundes gav innsamlinga frå Facebook oss eit betre bilde på samspelet bland deltakarar i et miljø knytt til sauehald i heia. Vi fekk dokumentert korleis sosiale medium som Facebook har endra kommunikasjonen mellom dei som er interesserte i å følgja sauehaldet i heia. I 1994 kunne nokre få personar få informasjon om livet i heia når dei sjølv tok turen, eller når heiasjefen tok ein tur ned frå heia. I dag kan ein stor krins med interesserte følgja med på oppdateringar gjennom heile sesongen.

Musea skal dokumentera og formidla menneskets forståing av, og samhandling med omverda i fortid og nåtid.¹² Vi har eit fagleg ansvar for å bestemma kva som skal innlemmast og ikkje innlemmast i samlingane, basert på museets geografiske og tematiske ansvarsområde.¹³ Vala vi gjer skal gi eit dekkande bilde av det mangfaldet som utgjer norsk samfunnsliv gjennom tidene.¹⁴

Vi har ei krevjande oppgåve, men dei nye fotograferingsvanane kan opna for nye høve for å dokumentera det som er relevant for musea. Stadig fleire museum brukar innsamling av foto til sosial dokumentasjon.¹⁵ Vi kan nå grupper som vanlegvis ikkje brukar musea, og vi kan dokumentera eit breiare spekter av samfunnslivet. Asbjørn Haga og Sigmund Skjæveland sine egne bilde er viktige for å dokumentera ei unik form for sauehald sett i norsk samanheng. Bilda frå deira kvardag bidreg til ei god forståing av den kontakten Haga og Skjæveland får med sauene og korleis det er å driva med sau på Jæren og i Dalane.

Ei søye vaskar fosterhinna av sitt nyfødde lam.

Foto: Asbjørn Haga 2017, *Jærmuseet.

BEVARING OG BRUK AV BILDA

Ved innsamling, bevaring og bruk av bilde må vi ta omsyn til lovverket. I dette prosjektet er åndsverklova,¹⁶ personopplysningslova¹⁷ og straffelova¹⁸ særleg relevante. Haga, Myklebust og Skjæveland har opphavsretten til sine bilde og eigendomsrett til dei originale bildene, mens Jærmuseet har eigendomsrett til dei digitale kopiane vi har samla inn til prosjektet. Desse bildene kan museet lagre og forske på, blant anna i tråd med at det er i allmenntas interesse¹⁹. Etter avtale med fotografane kan vi også bruke bildene i bøker, trykksaker, internett og utstillingar så lenge vi overheld personvernet.

Åndsverklova forbyr som hovudregel publisering av bilde der identifiserbare personar utgjør hovudmotivet. Dersom personane på bildet er mindre viktige enn sjølve

situasjonen og bildet ikkje kan virke krenkande, eller dersom bildet har ein allmenn og aktuell interesse opnar lova likevel for publisering utan å henta inn samtykke.²⁰

I likskap med dei fleste musea i Noreg følgjer Jærmuseet ICOMs museumsetiske regelverk.²¹ Her blir det lagt spesiell vekt på å visa aktsemd og respekt ved innsamling og bruk av materiale frå notidige, eksisterande samfunn.²² Vi skal utvisa respekt for eksisterande samfunn, menneskeverd, kultur og tradisjonar og fremja eit harmonisk forhold mellom museet og lokalsamfunnet.²³

Musea har ein plikt til å lagre sine samlingar forsvareleg, også digitale samlingar. Bildene frå Skjæveland og Haga er lagre i Jærmuseet sitt digitale fotoarkiv. Dei er kopiert på to ulike diskar som blir spegla kontinu-

Alle sauer må vaksinerast mot pulpanyre, også kosesauer.

Foto: Asbjørn Haga 2017,

*Jærmuseet.

erleg. Denne lagringa ligg på eit skjerma dataområde der berre samlingspersonalet i museet har tilgang. I tillegg blir det tatt kopi på tape som blir lagra fysisk på ein annan stad. Alt vi har av informasjon knytt til bilda er lagra i databasen Primus.

Generelt har musea høgt fokus på å gjera mest mogleg av kulturarven tilgjengeleg for flest mogleg, men vi har også høgt fokus på personvern. Mange av bilda vi har samla inn frå Haga, Myklebust og Skjæveland vil ikkje bli publisert av omsyn til personvern. Likevel er det viktig at vi ved å dokumentera sauehald og bruk av heiene i dag, tek vare på kunnskapen om denne kulturen, både for notid og framtid. Gjennom forskning og utstillingar vil folk flest få moglegheit til å læra og verna om ordninga med sauer på beite i heiene og heiasjefar som sørgjer for dyra sitt ve og vel. Den delen som blir delt på Digitalt museum gjer eit allment publikum tilgang til historiane frå heiane. Då får vi fort respons også, slik denne kommentaren få dagar etter deling av bilda viser:

Hei. Jeg har vært på hytta ved Tverråna hver påske i Hunnedalen i min oppvekst. Jeg var innom der i helgen og hytta stod ulåst og jeg tillot meg å ta en titt inn. Det var veldig kjekt å se det igjen. Hva skal skje med denne hytta videre? mvh xxx.

VI VIL GJERA DET IGEN!

Jærmuseet har utført eit spanande og lærerikt innsamlingsprosjekt. Vi har blitt utfordra på nye metodar for å samla inn bilde, tekniske løysingar og etiske vur-

deringar. Det er ikkje mange museum som har prøvd seg på ei liknande innsamling av bilde frå Facebook, om det i det heile tatt er nokon. Vi måtte dermed sjølv finna ut korleis vi skulle utføra prosjektet. Her var det både juridiske, etiske og metodiske utfordringar. No som utfordringane er løyst, sit vi igjen med nye erfaringar og kunnskap som lett kan overførast til nye prosjekt med dokumentasjon av samfunn i notid.

Musea skal identifisera, dokumentera og i nokon grad samla inn det materialet som best kan belysa menneska si forståing av, og samhandling med sine omgjevnader i fortid og notid.²⁴ Sidan dei fleste alltid går med smarttelefonen i lomma, har museet fått nye moglegheiter for å dokumentera breidda i dagens samfunn. Med dokumentasjon av korleis det er å leva i dagens samfunn, for alle samfunnslag, får vi også høve til å reflektera over samfunnet og korleis vi lever liva våre.

Vi har tatt vare på historiane til sauebonden Asbjørn Haga og heiasjef Sigmund Skjæveland og Inghild

Sigmund Skjæveland og ein av hundane speidar etter sauer under ein tilsynsrunde i Øyestølsheia. Frå albumet "Livet i heie 2016" Foto: Inghild Sundstø Myklebust, *Jærmuseet.

Sundstø Myklebust slik dei sjølve ser det. I bilda kjem deira erfaringar og engasjement fram, og vi har fått ei djupare innsikt i temaet enn vi ville fått gjennom andre metodar. Ved personlege møte byggjer vi også relasjonar som kan ha betydning for museet sin relasjon til lokalsamfunnet og for lokalsamfunnet sin relasjon til museet.

Dokumentasjonen av sauedriftssystemet med litt over 20 års mellomrom gjer oss verdfull dokumentasjon av dei endringane som ordninga går gjennom. Endringane speglar også endringar i samfunnet generelt. Frå auka mobilitet med bil og vegar, betre kommunikasjon med walkietalkie, mobiltelefon og sosiale medium og betre kontroll over sauene med gjerder og GPS—sporing. Målet om at dyr skal få beita fredeleg, og ikkje lide unødig varer ved.²⁵ Det same gjeld det sterke sambandet mellom sauene, gjetaren og hunden.

NOTAR

¹ Hartig et. al. 2018:4

² Boogh og Diaz 2013

³ Store norske leksikon 2018

⁴ Sarvas and Frohlich 2011:133

⁵ Omnicoreagency 2019

⁶ Brandwatch 2019

⁷ Waaler 2012:9

⁸ Chalfen 2016:3

⁹ Shepherd 2019

¹⁰ Boogh og Diaz 2013

¹¹ Boogh 2015

¹² Meld. St. 49 (2008-2009)

¹³ Meld. St. 49 (2008-2009)

¹⁴ Meld. St. 49 (2008-2009)

¹⁵ Hartig 2015:2

¹⁶ Lov om opphavsrett til åndsverk mv.

¹⁷ Lov om behandling av personopplysninger

¹⁸ Lov om straff. Her er det først og fremst § 267, om privatlivets fred, som er relevant

¹⁹ Lov om behandling av personopplysninger, § 8d

²⁰ Lov om opphavsrett til åndsverk mv. § 104

²¹ ICOM= International Council of Museums

²² Norsk ICOM 2014:18-19

²³ ICOMs museumsetiske regelverk § 6.5, § 6.7 og § 6.8

²⁴ Meld. St. 49 (2008-2009)

²⁵ Grimstvedt, Hertel-Aas og Jøssang 1996:194

LITTERATURLISTE

- Boogh, Elisabeth 2015: Samtidsbild/Contemporary Images – A Method of Collecting Vernacular Photography in the Digital Age. I: Museum International. ICOM and Blackwell Publishing Ltd.
- Boogh, Elisabeth og Diaz, Merja 2013: Bilder för framtiden. Stockholms läns museum og Malmö Museer.
- Brandwatch 2019: Sosial media statistics. Henta frå: <https://www.brandwatch.com/blog/amazing-social-media-statistics-and-facts/#section-2>
- Chalfen, Richard 2016: Foreword. I: Cruz, Edgar Gómez and Lehmuskaillo, Asko: Digital Photography and Everyday Life. Routledge. London.
- Datatilsynet [ukjent år]: Deling av bilder. Henta frå: <https://www.datatilsynet.no/personvern-pa-ulike-omrader/internett-og-apper/bilder-pa-nett/>
- Grimstvedt, Målfrid, Hertel-Aas, Torbjørn og Jøssang, Lars Gaute 1996: Med sauen til heis. Jærskrifter 2, Jærmuseet.
- Hartig, Kajsa, Jensen, Bente, Wallenius, Anne og Boogh, Elisabeth 2018: Collecting the Ephemeral Social Media Photograph for the Future. Manus fra presentasjon holdt på konferansen Museums and the Web, 18.-21. April 2018. Henta frå: <http://collectingsocialphoto.nordiskamuseet.se/presentation-at-mw18-in-vancouver/>
- Hartig, Kajsa 2015: Launching #collectingsocialphoto – and a look in the rear mirror. Henta frå: <http://collectingsocialphoto.nordiskamuseet.se/>
- Lov om opphavsrett til åndsverk mv. (åndsverkloven): Henta frå: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2018-06-15-40>
- Lov om behandling av personopplysninger (personopplysningsloven): Henta frå: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2018-06-15-38?q=personopplysningslova>
- Lov om straff (straffeloven): Henta frå: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28>
- Meld. St. 49 (2008-2009): Framtidas museum – Forvaltning, forskning, formidling, fornying. Henta frå: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-49-2008-2009/id573654/>
- Norsk ICOM 2014: ICOMs museumsetiske regelverk (norsk utgave). ICOM
- Omnicores 2019: Facebook by the Numbers: Stats, Demographics & Fun Facts. Henta frå: <https://www.omnicoreagency.com/facebook-statistics/>
- Sarvas, Risto and Frohlich, David M. 2011: From Snapshots to Social Media – The Changing Picture of Domestic Photography. Springer. London.
- Sheperd, Adam 2019: Why Facebook will plunge us into a Digital Dark Age. Publisert på nettstedet IT Pro. Henta frå: <https://www.itpro.co.uk/mobile/33217/why-facebook-will-plunge-us-into-a-digital-dark-age>
- Waalder, Andreas Skog 2012: Facebook-revolusjonen og sosiale mediers rolle i samfunnet. Masteroppgave, Universitetet i Tromsø.